

Rumsfeld zijn gewoon boeven. Rove is nog erger: het zou grappig zijn om hem geboeid afgevoerd te zien worden uit het Witte Huis. Colin Powell is een stroman voor de oorlog. Pas in januari 2004 gaf Powell toe dat er geen sprake was geweest van een 'rokend pistool' die de band tussen Irak en El Qaida aantoonde. Schwarzenegger is een enge billenknijper. Enzovoort. Tegelijk maakt Wilson ons deelgenoot van zijn zorg om de toekomst van Amerika. De oorlog had gemakkelijk vermeden kunnen worden, als de VN-wapeninspecteurs een eerlijke kans hadden gekregen hun werk af te maken. Saddams bewind was al volkomen verrot, stelt hij, we hadden ons doel kunnen bereiken zonder de storm te oogsten van duizenden doden, wereldwijd anti-Amerikanisme en een explosieve groei van het internationale terrorisme.

Hoe kan Amerika ooit weer een lichtend voorbeeld in de wereld gaan vormen? vraagt Wilson zich ten slotte af. Hij weet het al. Door het 'hele zootje te ontslaan', door de regering te verlossen van de neoconservatieve 'parasieten' die trouwer zijn aan hun eigen agenda dan aan hun land. Inmiddels moet Wilson wel zitten te gniffelen bij de voortgang van het justitiële onderzoek. Of dat proces uiteindelijk zal leiden tot de vervulling van zijn hartenwens om het hele zootje te laten opstappen, valt nog te bezien.

Jan van Oudheusden

OPVOEDING, SCHOOL EN BURGERSCHAP

Willeke Los, *Opvoeding tot mens en burger. Pedagogiek als Cultuurkritiek in Nederland in de 18e eeuw* (Verloren: Hilversum 2005), 367 blz., € 35,00.

'Alle Schoolonderwijs zal zoodanig moeten worden ingericht, dat onder het aanleren van gepaste en nuttige kundigheden, de verstandelijke vermogens der kinderen ontwikkeld, en zij zelve opgeleid worden tot alle Maatschappelijke en Christelijke deugden'.

Dit citaat, uit de schoolwet van 1806, markeerde de formulering van een humanistisch-pedagogisch burgerschapsideaal waaraan in de voorafgaande decennia door verschillende auteurs beslissende bijdragen waren geleverd. In haar proefschrift reconstrueert Willeke Los die 'voor'-geschiedenis van het pedagogische en burgerlijke verlichtingsideaal dat uiteindelijk in de vele werken en activiteiten van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen zijn culminatie zou vinden. Het is een boeiende geschiedenis en een boeiend verhaal daarover geworden.

In negen hoofdstukken ontrafelt Los de wordingsgeschiedenis van het Nederlandse achttiende eeuwse burgerschapsideaal, aan de hand van de cultuurkritiek van onder andere Justus van Effen en aan de hand van de prijsverhandelingen van de Hollandsche Maatschappij van Wetenschappen te Haarlem uit de jaren zestig van de achttiende eeuw. Zij laat gedetailleerd zien welke inhoudelijke en strategische bijdragen met name de winnaars van deze Haarlemse prijsvragen over de lichamelijke en zedelijke opvoeding aan het verlichte burgerschap hebben geleverd. Daarbij komt ook aan de orde de wijze waarop de radicale

ideeën van Rousseau in ons land zijn gereciperd en – men zou kunnen zeggen – tot welke 'misverstanden' dit leidde. Rousseaus *Emile* werd namelijk primair opgevat als een pedagogische verhandeling, hetgeen het zicht op diens radicale politieke boodschap versluierde.

De kritiek van denkers als Locke en de vrijwel onbekende Zwitser J.P. De Crousaz op opvoedingspraktijken in de hogere standen werd omgebogen naar een algemeen-pedagogische cultuurkritiek. Justus van Effen speelde met zijn spectatoriale geschriften hierin een sleutelrol: de 'gelukkige middenstand' (de burgerij) werd nu het aangrijpingspunt voor het herstel van de Nederlandse cultuur. In al dat materiaal komen drie argumentatielijnen prominent naar voren. De eerste is dat Nederland in een staat van 'verval' verkeerde en dat dit voornamelijk te wijten was aan gebrek aan 'innerlijke' beschaving en een overdaad aan weelde en luxe in de hogere maatschappelijke klassen. De tegenstelling tussen 'echte' en 'valse' beschaving was een vast thema, dat al bij 'vadertje' Cats een eeuw eerder de boventoon voerde. De tweede lijn is wat men 'opvoedingsoptimisme' zou kunnen noemen: het verval kon alleen worden gekeerd door middel van (betere) opvoeding, die moest leiden tot gelukkige mensen en goede burgers. De derde lijn heeft betrekking op de verhouding tussen opvoeding en onderwijs en de plaats van de school. In een aantal prijsverhandelingen werd onomwonden tegen het instituut school geageerd dat ongeschikt zou zijn om het kind uit de hogere klassen tot precies dat dubbele doel – gelukkig mens én goed burger – op te leiden. Maar het verzet doofde langzaam uit en verkeerde uiteindelijk in een pleidooi voor complementariteit tussen ouders en school. Vanaf het begin van de negentiende eeuw regelden de school- en onderwijswetten de kwaliteit van het onderwijs. Dat moest het nieuwe, meritocratische burgerschapsideaal mogelijk maken.

Los heeft een knap stuk werk geleverd, dat overigens wel enig doorzettingsvermogen van de lezer vereist door de vele citaten in het Frans en achttiende-eeuws Nederlands. De historicus vindt er veel van zijn of haar gading. De pedagoog zou graag willen weten wat ouders in die tijd nu daadwerkelijk hadden aan of deden met de ontelbare opvoedingsadviezen zoals geformuleerd door bijvoorbeeld de Haarlemse prijswinnaars. Nu heeft het boek voornamelijk het karakter van een ideeëngeschiedenis. Daarnaast, maar het is opnieuw de pedagoog die daaraan behoefte heeft, wordt een verbinding met het actuele debat over 'opvoeding tot burgerschap' node gemist. Ik denk bijvoorbeeld aan parallellen tussen het achttiende eeuwse opvoedingsoptimisme en de huidige roep om burgerschapsopvoeding als remedie tegen moreel en ander verval.

Joop Berding

